

De roep om ethiek en de dood van God

Steeds vaker roep ik op tot ethiek en kom ik oproepen tot ethiek tegen. Sinds Friedrich Nietzsche's 'Gott ist tot' lijken al deze oproepen echter vergeefs.

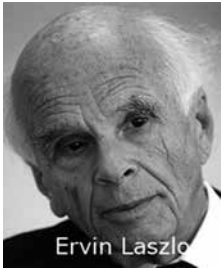
In het boek *Je kunt de wereld veranderen* uit 2004 doet ook Ervin Laszlo een poging. Hij spoort mensen aan zichzelf vragen te stellen als: is mijn manier van denken over goed en kwaad echt zuiver en van deze tijd? Zijn de dingen die ik waardevol en goed vind ook werkelijk goed en de moeite waard?

Deze vragen kwamen mij bekend voor. Ongeveer vijf jaar geleden stelde ik mijzelf continu dit soort vragen. Ik werkte in Brussel als projectmanager. Ik verbeterde processen van een bank, reorganiseerde afdelingen en werkte lange dagen. 's Avonds vroeg ik mij regelmatig af of mijn dagbesteding werkelijk goed en de moeite waard was. Na maanden wikken en wegen trok ik uiteindelijk de conclusie dat mijn werk niet waardevol (genoeg) was.

De afgelopen jaren ben ik diverse mensen tegengekomen die zich hardop afvragen of zij werkelijk waarde toevoegen aan de wereld. Een typerend voorbeeld. Laatst sprak ik een ex-baas. Hij is een senior manager van een internationale bank en verdient ongeveer 1.000 euro per werkdag. Hij vertelde mij dat hij is gaan twijfelen of zijn werk

zinnol is en of hij moet doorgaan. Tijdens ons gesprek merkte hij op dat hij misschien een slimme opmerking per werkdag maakt en dat hij zich afvraagt – en waarschijnlijk duizenden met hem – of zijn beloning wel in verhouding staat tot zijn prestaties. Gekscherend stelde hij dat hij in feite niet meer produceert dan papier, presentaties en e-mails. Samen vroegen wij ons af hoe het kan dat er inmiddels alleen in Nederland al honderdduizenden mensen lopen met soortgelijke banen en beloningen. Is dit juist? En is dit houdbaar?

Terug naar Laszlo. Hij spoort ons immers aan om dit soort vragen te stellen. In *Je kunt de wereld veranderen* merkt de Hongaarse wetenschapsfilosoof op dat er grenzen zijn aan onze vrijheid van ethiek; onze normen en waarden moeten harmoniëren met wat juist en goed is voor de mensheid als geheel. Volgens hem is het basisprincipe dat zou moeten gelden in de 21ste eeuw: ‘Behandel de ander – alle anderen – net zoals je zelf behandeld wilt worden.’ Ofwel: ‘Wat gij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet.’

Behandel de ander – alle anderen – net zoals je zelf behandeld wilt worden

Deze universele gouden regel is niet nieuw, maar komt in alle grote religies en vele filosofische stromingen voor. Onder andere Jezus, Boeddha, Mohammed, Pittakos van Mytilene, Thales van Milet, Mo Tse, Confucius en Kant gingen Laszlo voor. Immanuel Kant is zelfs wereldberoemd geworden met zijn categorisch imperatief. Hij stelde: ‘Handel zo dat de maxime van je wil tegelijk als principe van wetgeving kan gelden.’ Met een maxime wordt een individueel voorschrift bedoeld. Ofwel, ik heb volgens Kant de plicht om te handelen alsof de grondregel van mijn handelen door toedoen van mijn willen tot een algemene wet zou worden. Let wel, het is een plicht, niet verplicht. Kant stelde dus dat zedelijk handelen voor mensen mogelijk is, omdat wij het vermogen hebben om onszelf deze morele wet op te leggen. We kunnen onszelf aanleren moreel juist te handelen.

Sinds de dood van God ergens in de vorige eeuw lijkt zedelijk handelen echter niet meer te bestaan; de universele gouden regel lijkt niet langer te gelden. Sterker nog, veel hoogopgeleiden hebben tegenwoordig banen waarin zij anderen op een manier dienen te behandelen zoals zij zelfs niet behandeld willen worden. Zo ontslaan ze bijvoorbeeld medewerkers om aandeelhouderswaarde te maximaliseren, bedenken en verkopen ze ondoorzichtige financiële producten en misleiden ze consumenten met reclame.

Het nihilisme is ons overkomen. Met de dood van God zijn onze eigen belangrijkste waarden – en bovenstaand basisprincipe – waardeloos geworden en dit is overal in onze cultuur zichtbaar. Dit citaat van Nietzsche over het nihilisme is treffend: *‘Was bedeutet Nihilismus? – Dass die obersten Werte sich entwerten. Es fehlt das Ziel. Es fehlt die Antwort auf das Wozu?’*

Zelf denken over waarden is nodig voor (r-)evolutie in het individuele en collectieve bewustzijn

We zullen het nihilisme op een of andere manier moeten overwinnen. De kans dat wij overleven zonder morele waarden lijkt mij zeer klein. De beste ondergrond voor ethiek in de 21ste eeuw is waarschijnlijk kritisch bewustzijn. Zelf denken over waarden is nodig voor (r-)evolutie in het individuele en collectieve bewustzijn. Laten we dus tijd nemen en elkaar aansporen tot zelfonderzoek. Laszlo stelt dat we kunnen streven naar persoonlijke voortreffelijkheid, groei en genot, en zelfs naar comfort en niet-verspillende luxe. We zullen de geneugten en de doelen van het leven moeten gaan definiëren in termen van kwaliteit in plaats van kwantiteit.

Een van de grootste hindernissen in deze transitie van waarden is mijns inziens onze economie en ons economisch denken. Met name de afgelopen vier decennia zijn financiële waarden steeds meer mens- en na-

tuurwaarden gaan overheersen. Steeds vaker en met steeds meer succes zijn mensen neergezet als naar eigen belang strevende, voortdurend concurrerende, rationele wezens. Steeds meer is in geld uitgedrukt en naar de markt gebracht. Wat de Amerikaanse neoliberale econoom Milton Friedman schrijft in zijn boek *Capitalism and Freedom* is grotendeels waarheid geworden. Hij stelde dat banken en grote ondernemingen geen maatschappelijke verantwoordelijkheid hebben. Sterker nog, dat de fundamenteën van onze vrije maatschappij ondermijnd worden wanneer managers menen dat zij een andere maatschappelijke verantwoordelijkheid hebben dan het verdienen van zo veel mogelijk geld voor hun aandeelhouders. Hiermee is hij ten onrechte volledig voorbijgegaan aan denkers als John Stuart Mill en Adam Smith die hun liberale principes lieten samengaan met pleidooien voor rechtvaardigheid, vrijgevigheid, voorzichtigheid en het goede leven.

Begin 21ste eeuw is het tijd te beseffen dat mensen meer zijn dan naar eigen belang strevende, voortdurend concurrerende, rationele wezens en ook – mogelijk zelfs met name – overleven dankzij samenwerking, wederzijds altruïsme en zelfbeheersing. Geld, economische groei, aandeelhouderswaarde en markten zijn slechts middelen en geen doelen op zich. Het opleggen van grenzen door onszelf is een vorm van vrijheid die wij zijn vergeten. Wij, mensen, zijn in staat samen te werken, te leren en onszelf te verbeteren. Dit is menselijke ontwikkeling.

Martijn Jeroen van der Linden studeerde bedrijfseconomie in Tilburg (2004) en werkte vervolgens vijf jaar in de financiële wereld. Sinds 2009 houdt hij zich in verschillende rollen bezig met nieuwe economie. Hij is onder andere coördinator van het Platform Duurzame en Solidaire Economie (www.platformdse.org) en bestuurslid van Stichting Ons Geld (www.onsgeld.nu). Op 1 februari 2014 is hij begonnen als onderzoeker en promovendus aan de TU Delft op de afdeling Economics of Technology and Innovation. Op www.mjvdl.com blogt hij over economie, filosofie en kunst.

Afb. pag. 16: Fotolia © daniilantiq2010

Afb. pag. 18: Fotolia © Bernd Ege

Afb. pag. 19: Fotolia © kebox